

Д/р
12569

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вишого навчального закладу)

Філологічний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Прикладної лінгвістики

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

бакалавра

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на тему:

«Об'єктивація концепту МІСЯЦЬ в українській лінгвоментальності»

«The objectivization of the concept MESYATS (Moon) in Ukrainian lingual
mentality»

Виконала: студентка *денної* форми навчання
напряму підготовки 6.020303 Філологія

Петрова Юлія Владиславівна

Керівник: к.філол.н. доц. Шевчук Л.В.

Рецензент: к.філол.н. доц. Вдовиченко Н.В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

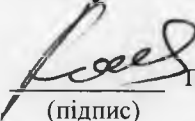
№ 10 від 28 квітня 2016 р.

Захищено на засіданні ЕК № 5

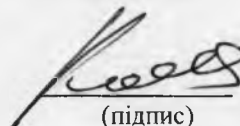
протокол № 3 від 18 червня 2016 р.

Оцінка Відмінно! А / 90
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

(підпис) проф. Кондратенко Н.В.

Голова ЕК

(підпис) проф. Кондратенко Н.В.

Одеса – 2016

730906

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМИ МОВНОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ СВІТУ.....	6
1.1. Розвиток української лінгвокультурології.....	6
1.2. Лінгвокультурний концепт як одиниця колективної свідомості.....	8
РОЗДІЛ 2. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ АКСІОЛОГІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ.....	11
2.1. Історія дослідження української мовної картини світу	11
2.2. Характерні риси української лінгвоментальності.....	13
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТ МІСЯЦЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНОСТІ.....	16
3.1. Культурологічне представлення концепту МІСЯЦЬ.....	16
3.2. Репрезентація концепту МІСЯЦЬ в українських народних піснях.....	23
3.3. Асоціативна вербальна мережа концепту МІСЯЦЬ.....	28
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Сучасний етап розвитку української лінгвокультурології визначається постійним та бурхливим розвитком, щороку з'являються нові роботи, присвячені дослідженню способів об'єктивації концептів в українській мові. В етнолінгвістичному та лінгвокультурологічному аспекті висвітлюють мовні явища А. Белова, Г. Доброльожа, Л. Дядечко, А. Івченко, С. Єрмоленко, С. Жаботинська, В. Жайворонок, Р. Зорівчак, В. Коваль, В. Кононенко, М. Кочерган, Л. Лисиченко, В. Манакін, В. Мокієнко, Н. Озерова, Т. Радзієвська, О. Селіванова, О. Снітко, Н. Сукаленко, О. Тищенко, Д. Ужченко та ін.

Серед невеликої кількості вчених, що розробляли у своїх дослідженнях функціонування поняття МІСЯЦЬ в українській мовній картині світу, слід зазначити Ірину Віталіївну Данилюк та Еллу Вікторівну Лукавську. Проте наявні дослідження через властивий їм невеликий формат охоплюють лише малу частку обраного нами кола питань, що зумовлює **наукову новизну** роботи. Остання полягає у тому, що наше дослідження є першою працею у лінгвістиці, яка у настільки повному обсязі досліджує функціонування концепту МІСЯЦЬ як складової української лінгвокультури.

Актуальність теми зумовлена необхідністю вивчення мовних засобів репрезентації лінгвокультурного концепту МІСЯЦЬ як елемента, що посідає важливе місце у лінгвоментальній картині та етнічній свідомості українців.

Об'єктом дослідження є концепт МІСЯЦЬ як складової української мовної картини світу, а **предметом** – лексичні одиниці, що репрезентують його в українській мові.

Мета курсової роботи – виявити, описати та зіставити засоби реалізації концепту МІСЯЦЬ в українській лінгвоментальності.

Для досягнення мети нам необхідно розв'язати низку завдань:

1. Розробка методики опису концепту МІСЯЦЬ через засоби його мовної об'єктивації.
2. Виявлення й опис засобів мовної реалізації концепту МІСЯЦЬ в українській мові.
3. Моделювання концепту МІСЯЦЬ в українській когнітивній свідомості.

Основні методи дослідження: описовий метод, етимологічний аналіз, метод вільного асоціативного експерименту.

Гіпотезою виступає таке припущення: концепт МІСЯЦЬ втратив свою актуальність через урбанізацію українського населення. Цей концепт є безпосередньо пов'язаним із природою, від якої сучасні носії української лінгвоментальності більшістю своєю є відірваними.

Теоретична значущість проведеного дослідження полягає в тому, що, по-перше, у ньому узагальнені відомості з теорії лінгвокультурології та лінгвоконцептології, а також вперше представлена характеристика лексичної репрезентації концепту МІСЯЦЬ у народних піснях і на його сучасному етапі розвитку, а також розглянуто динаміку його змін.

Практична значущість бакалаврської роботи полягає в можливості використання висновків і матеріалів дослідження при вивченні проблем функціонування концептів в українській мовній картині світу, при розробці спецкурсів і спецсемінірів,

Фактичним матеріалом для даного дослідження послуговували тексти українських народних пісень, зафіксовані у збірках (загальний корпус текстів становить 100 пісень), а також дані, отримані шляхом анкетування 40 респондентів віком від 14 до 24 років, серед яких більшість складають носії української мови, а також присутні носії російської мови та білінгви.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатку.

Зміст роботи. У вступі обґрунтовується вибір і актуальність теми, визначається мета і завдання дослідження, його наукова новизна, вказуються методи дослідження, встановлюються теоретична значущість і практична цінність роботи.

У першому розділі «Проблеми мовної концептуалізації світу» розглядаються основні положення лінгвокультурології та її базові поняття, в окремий підрозділ винесено на розгляд явище лінгвокультурного концепту.

У другому розділі роботи «Українська лінгвоментальність» описано основні положення у сфері дослідження української лінгвоментальності і виведені її основні риси.

У третьому розділі винесено на розгляд семантичні характеристики зазначеного концепту, а також проаналізовано особливості його мовної репрезентації в українській лінгвокультурній картині світу.

У висновках узагальнено основні результати проведеного дослідження і окреслено перспективи подальшої роботи за темою дипломної.

ВИСНОВКИ

Когнітивна лінгвістика є мовознавчим напрямом, який розглядає функціонування мови як різновиду пізнавальної діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджує через мовні явища. Основними поняттями когнітивної лінгвістики є пізнання як процес відтворення дійсності у мисленні, інформація – знання, що подаються і мовними структурами у процесі комунікації та знання як базисна форма когнітивної організації результатів відображення об'єктивних властивостей і ознак дійсності у свідомості людини.

На сьогоднішня лінгвоконцептологія стає все більш актуальною сферою мовознавства, адже мова, культура, лінгвістика, мислення активно впливають як на людину, так і на усе те середовище, що її оточує.

Головним поняттям лінгвоконцептології є концептуалізація – процес пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні отриманої інформації, яка надходить із різних каналів і призводить до творення концептів, концептуальних структур і концептуальної структури у психіці людини. Як результат ми маємо формування концептуальної системи у свідомості окремої людини або колективної свідомості цілого етносу.

Мовна картина світу є системою понять, характерною для кожної мови, за допомогою якої носії мови сприймають (класифікують, інтерпретують) світ. Вивчення мовної картини світу – це шлях до кращого пізнання власне специфіки будь-якої мови, розуміння системи уявлень окремого народу, його самотності та ментальності.

Концепт є квант структурованого знання з певною структурою. Він складається з компонентів (концептуальних ознак), тобто окремих ознак об'єктивної і суб'єктивної дійсності і слугує провідником найрізноманітнішої інформації і повністю або частково матеріалізуються в мові. Вивчення концептів допомагає виявити особливості світосприйняття народу, уявити концептуальну та національну картини світу. Головна роль, яку відіграють

концепти в мисленні, – це категоризація, яка дозволяє групувати об'єкти, що мають спільні риси, у відповідні класи. Низка взаємозумовлених концептів є «концептосферою». Елементи концептосфери не можуть існувати окремо один від іншого та характеризуються динамічністю структури та взаємопроникненням. У лінгвокогнітології ж концепт слугує поясненню одиниць ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відбиває знання та досвід людини, це одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, усієї картини світу, відбитої у людській психіці. Створена мовою картина світу – це суб'єктивний образ об'єктивного світу, вона несе в собі риси людського світосприйняття, тобто антропоцентризму, який пронизує всю мову. На всіх етапах історичного розвитку як мови, так і самого народу мовна картина світу набуває нових видозмін, дослідження яких допоможе чіткіше та глибше поглянути на причини та особливості еволюції окремого соціуму.

Українська народна міфологія пов'язує Місяць із таємними знаннями, є символом нареченого, надає йому людських рис. Часто у народних піснях він постає в образі господаря, чиєю родиною є сонце – дружина його та зорі – їх діти. Місяць вважається у народних піснях основним помічником, до якого парубки і дівчата звертаються по допомогу у сердечних справах.

Змістовий мінімум концепту МІСЯЦЬ, виділений на основі аналізу літературних джерел, в українській лінгвокультурі складала тематичні компоненти «рух», «світло», «будинок». Наведені ознаки формували ядро концепту. Результати дослідження свідчать про те, що в українській мовній картині світу превалювало уявлення про МІСЯЦЬ як світило, наділене антропоцентричними рисами і сильною динамікою. Зрідка уявлення про МІСЯЦЬ пов'язувалося із пошуком та очікуванням.

Результати асоціативного експерименту переконливо показали нам, що у досліджуваному концепті з часом відбулися якісні зміни, через що ми з сумнівом можемо стверджувати про те, що МІСЯЦЬ на даному історичному етапі розвитку української культури взагалі можливо продовжувати вважати

концептом. Концепт у свідомості носіїв сучасної української лінгвоментальності більше не пов'язаний з темами, які були ключовими для нього на попередніх історичних етапах – зникли асоціації з домівкою, сріблом, втрачена «тілесність» і антропоморфність – основною масою іменників, які спали на думку респондентам, були лексеми, що позначають абстрактні якості або назви космічних об'єктів – зорі, сонце. В основному МІСЯЦЬ описувався прикметниками, і майже відсутніми були дієслова. Останнє свідчить також про втрату концептом динамізму, будь-який натяк на рух відсутній, тобто досліджуваний концепт представляє якість «статичності» у мисленні носіїв української лінгвокультури. Слід зупинити увагу на абсолютно новій тематичній групі асоціацій – американська космічна галузь.

Також нами було з'ясовано, що, незважаючи на розуміння значення слова-стимула, носії української лінгвоментальності утотожнюють його з поняттям місяця як тридцятиденного проміжку часу, через що нами була виявлена розгалужена система лексичних одиниць із темпоральним значенням.

Завдання, які стоять перед нашим дослідженням, і його мета реалізовані: було виявлено та описано засоби вербалізації концепту МІСЯЦЬ в українській мовній картині світу, описано зміни, що відбулися із складовими концепту на теперішній час, а також зроблено припущення щодо перспектив його подальшої динаміки розвитку.

Питання, розглянуті в нашій роботі, знаходяться на зламі таких сучасних лінгвістичних напрямів, як когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвоконцептологія та інші. Це передбачає перспективи подальшої роботи. Позначимо її основні напрямки:

- 1) розширення діапазону вивчення засобів реалізації концептів в українській мовній картині світу;

- 2) залучення до аналізу даних інших рівнів мови – зокрема, фразеології та рівня лінгвістики тексту, що, на наш погляд, покаже більш повну картину предметів дослідження;
- 3) значне збільшення корпусу досліджуваних тестів із залученням матеріалів, що належать до більш широкого діапазону проміжку часу, що дозволить нам краще дослідити можливі зміни в структурі концептів.

Також проведене нами дослідження розкриває нові перспективи для подальших досліджень, адже отримані нами результати дозволяють зробити припущення щодо руйнування не лише концепту МІСЯЦЬ, а й інших концептів, історично характерних для української лінгвоменталності, особливо тих, що пов'язані із природними об'єктами, та, відповідно, їх перетворення на поняття.

Список намічених нами напрямів дослідження може бути доповнений з урахуванням завдань когнітивної лінгвістики, лінгвоконцептології, а також інших наукових дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамчик В.В. Словарь символов і знаков / В. В. Адамчик – М.: АСТ, Мн.: Харвест, 2006. – 240 с.
2. Бичко І. Співзвучність української та європейської філософської традиції: “кордоцентричні мотиви” // Київські обрії: історико-філософські нариси. – К.: Стилос, 1997. – С. 316–337.
3. Брутян Г.А. Язык и картина мира // НДВШ. Философские науки. – 1973. – № 1. – С. 108–115.
4. Василько Т. Калинове вино. – Львів: Плай, 2005. – 96 с.
5. Вдовиченко Н.В. Вербалізація морально-етичних концептів в українській мовній картині світу [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Вдовиченко Наталія Володимирівна; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2015. – 20 с.
6. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт. – М.: ИТГДК «Гнозис», 2004. – 192 с.
7. Господь – моя пісня: Збірник релігійних пісень. – Львів: Свідчадо, 2005. – 656 с.
- 8...Данилюк І., Концепти "місяць", "зоря" в українському поетичному дискурсі: апозитивні номінації стаття [Текст] / Ірина Данилюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці: ЧНУ, 2011. – Вип. 547/548: Слов'янська філологія. – С. 305–308.
9. Демьянков В.З. / Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода // Вопросы языкознания № 4. – М: Наука, 1994 – С. 17–33.
10. Етимологічний словник української мови: 3 т. / Ред. кол. О.С. Мельничук [та ін.] – К.: Наук. думка. 1983. – С. 304–305, 484–485.
11. Жайворонок В.В. – Знаки української етнокультури: Словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.

12. Знойко О.П. Міфи Київської землі та події стародавні / О.П. Знойко .
– Київ: Молодь, 1989 . – 304 с.
13. Каліщук О. Волиняночка. Збірка пісень. – Львів: Калина-Прес, 1988. – 144 с.
14. Карасик, В.В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М.: ГНОЗИС, 2004. – 389 с.
15. Колядки і щедрівки. – К.: Музична Україна. – 1991. – 240 с.
16. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: Монографія. – Одеса: Астропринт, 2001. – 344 с.
17. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія. – Київ – Івано-Франківськ: «Плай», 2008. – 390 с.
18. Красна весна, тихе літо. Українські народні календарні пісні весняно-літньої пори з репертуару етнографічного хору "Гомін" та Київського Кобзарського Цеху. / Упорядники: Л. І. Ященко, К. А. Міщенко / – Київ: видавництво Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара», 2007. – 256 с.
19. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
20. Краткий словарь когнитивных терминов/ Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузгина – М.: Наука, 1996. – 174 с.
21. Кубрякова Е.С., Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина // Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М.: ИПО «Лев Толстой», 1996. – 248 с.
22. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. – М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 1995.– С. 144–238.
23. Малова-Малкович П.М. "З карпатських джерел": фольклорно-етнографічний нарис. – Чернівці: Місто, 2004. – 176 с.

24. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию: учеб. пособие / В. А. Маслова. – Москва: Наследие, 1997. – 207 с.
25. Народні перлини. Українські народні пісні. – Київ, Державне видавництво художньої літератури, 1961. – 327 с.
26. Пісні Городенківщини / Упорядник – Марія Сорока. Снятин: Прут-Принт, 2006. – 120 с.
27. Пісні Тернопільщини: Календарно-обрядова та родинно-побутова лірика: Пісенник. Вип. 1. / Упоряд.: С.І. Стельмахук, П.К. Медведик. Вступ. ст. П. Медведика. – К.: Муз. Україна, 1989. – 186 с.
28. Пісні Шевченкового краю. Записи, впорядкування і примітки Олексі Ошуркевича. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – 484 с.
29. Пісні Явдохи Зуїхи / Запис. Гнат Танцюра. – Київ: Наукова Думка, 1965. – 812 с.
30. Попова З.Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях [Текст] / З.Д. Попова, К. А. Стернин. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 2000. – 30 с.
31. Руданський С. Твори в 3-х тт. – К.: Наукова думка, 1972. – Т. 1. – 174 с.
32. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Олена Олександрівна Селіванова – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
33. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: Підручник. — Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
34. Семчинський С.В. Деякі питання контрастивного дослідження лексики близькоспоріднених мов // Нариси з контрастивної лінгвістики. – Київ: Наукова думка, 1979. – С. 48–53.
35. Словник символів/ За ред. О.І. Потапенко, М.К. Дмитренка. – К.:Академія, 1997. – 156 с.

- 36.Словник символів культури України: навч. посіб. / за ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенко, М. К. Дмитренка. – К.: Міленіум, 2002. – 259 с.
37. Словник української мови: у 11 т. – Т. 4 . (І-М) – К.: Наук. думка, 1973. – 840 с.
38. Українські народні пісні з нотами. Кого люблю – Мій буде / Упоряд. Г. І. Ганзбург; Худож.-оформлювач Л. Д. Киркач. — Харків: Фоліо, 2004. – 287 с.
39. Українські народні пісні з нотами. Чом ти не прийшов / Упоряд. Г. І. Ганзбург; Худож.-оформлювач Б. П. Бублик, С. І. Правдюк. — Харків: Фоліо, 2002. – 293 с.
40. Українські народні романси. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 371 с.
- 41.Українські народні романси / Упорядкування, передмова та примітки Леопольда Ященка. – Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. – 412 с.
42. Українські пісні з нотами. Збірник перший / упорядник П. Ф. Бунт, В. Шаравський. Київ. Видавниче товариство "Час", 1929. – 176 с.
43. Хайдеггер М. Время и бытие / Мартин Гайдеггер. – М.: Высшая школа, 1993. – 312 с.
- 44.Чижевський Д.І. Історія української літератури [Текст] Д.І. Чижевський. – К.: Академія, 2003. – 568 с.

Додаток. Зразок бланку анкети

АНКЕТА

ВІК: _____

РІДНА МОВА: _____

Назвіть, будь ласка, перші три-п'ять асоціацій до слова «Місяць»:

Назвіть, будь ласка, три-п'ять якостей, які, на Вашу думку, властиві слову «Місяць»:
